

Чи гарантуватиме нейтралітет безпеку України?

Ірина Максименко

Over a long period, Ukraine has avoided to guarantee its security in a format, which could irritate Russia or threaten good neighborly relations with it. However, the Kremlin has consistently pursued a strategy of destabilizing and splitting Ukraine and its neighborhood thinking solely of Russia's own geopolitical interests, which include new relations with other centers of power, retaining its supremacy on the post-Soviet space and putting in practice new strategies to achieve their foreign policy goals. This leaves Ukraine little hope to be able to preserve its sovereignty, if it acts on its own. Therefore, new powerful mechanisms are to be developed on the international scale in order to guarantee sovereignty and security of such nations, as Ukraine, which are at war with a neighboring neo-imperialist state.

У стратегічному вимірі кожна країна окреслює власні кола безпеки, що включають локальний, регіональний та мезорегіональний рівні. Визначення таких кіл відбувається з урахуванням особливостей відносин з сусідніми країнами, викликів та існуючих конфліктів на регіональному рівні, а також в контексті актуальних світових процесів. Україна має дуже складне геополітичне розташування, яке на початку XXI століття стало ще комплекснішим через турбулентність міжнародної системи.

На регіональному рівні на політику та безпеку України впливають не тільки привабливість внутрішнього потенціалу, але й збройні конфлікти у сусідніх країнах (Молдова, Грузія, Росія), економічна та політична нестабільність в регіоні. У глобальному вимірі формування безпекової та зовнішньополітичної стратегії відбувалося під впливом

поширення інтеграційних процесів на країни Східної Європи та побудови ліберального світового порядку. Саме тому, проголосивши незалежність, Україна обрала шлях мирного співіснування з іншими країнами, вирішення протиріч дипломатичними засобами та заявила про намір приєднатися до європейських політичних та економічних спільнот. Однак намагання бути добрим сусідом та "good guy" для всіх призвело до трагічних помилок під час формування стратегії національної безпеки та оборони держави. Річ в тім, що не був вироблений самодостатній безпеково-оборонний потенціал, так само як не здійснені процедури по отриманню міжнародних гарантій її безпеки та недоторканності. Непослідовність політики українського керівництва щодо євроінтеграційного поступу призвела до перетворення її на "буферну зону" між Об'єднаною Європою та Росією.

Безпека держави в контексті поширення інтеграції

Традиційними засобами зовнішнього гарантування суверенітету та національної безпеки протягом ХХ століття були підписання міждержавних угод про воєнно-політичне співробітництво або ненапад та участь у міжнародних безпекових організаціях. Після завершення “холодної війни” ймовірність масштабного конфлікту в регіоні Центральної та Східної Європи як ключова загроза безпеці вважалася дуже низькою, проте всі східноєвропейські країни домагалися членства в НАТО. Їхнім головним імперативом було традиційне сприйняття Росії як загрози, як держави, що мала, має та реалізовуватиме гегемоністську політику. Обмежені внутрішні ресурси та можливості (особливо у питанні інтеграції до європейських та євроатлантичних спільнот), віра у силу міжнародного права, та, більш того, віра у неможливість агресивного нападу з боку Росії – братського народу – обумовили вибір Україною такої форми зовнішньої політики, яка дозволяла виступати містом між Заходом та Росією у побудові ліберального світоустрою. Втім політичне протистояння між Заходом та Сходом після “холодної війни” не переставало існувати.

Майже двадцять років Сполучені Штати одноосібно домінували в системі міжнародних відносин, в той час як Росія поступово накопичувала ресурси та готувала підґрунтя для повернення статусу центру сили в регіональному та глобальному масштабі. Ситуація в Україні та міжнародний контекст збройного протистояння на сході української держави підтверджує той факт, що міжнародна система сьогодні не має чіткої форми, не є системою “координат зі зрозумілою позначкою сил та можливостей держав”[1]; саме тому її все частіше визначають як “безполяр-

ний світ”. Визначними рисами такої системи є її динаміка та розпливчатість, що призводить до істотного збільшення держав, які активно залучаються до діалогу з принципових проблем і пошуку потенційно спільних рішень, спираючись, головним чином, на внутрішні імперативи та суб’єктивні оцінки. Особливого звучання такий підхід набуває у питанні використання сили з метою максимально ефективного захисту національних інтересів або контролю над цінними ресурсами, що провокує посилення загального відчуття небезпеки та сприяє появі нових загроз.

Окремі експерти вважають, що в умовах “безполярного світу” стабілізатором і гарантом дотримання правил гри і утримання від тотального хаосу виступатимуть інтеграційні процеси та міжнародні організації. Тим самим вони пояснювали необхідність конструктивного переходу до ліберального світу, відмови від логіки і підходів, притаманних періоду “холодної війни”. Майже шістдесятитітня історія функціонування НАТО та Європейського Союзу доводить, що демократії не воюють одна з одною, а безпека та розвиток є основою взаємодії партнерів, що мають рівні права та обов’язки. Саме такий підхід приваблює нові країни до ЄС та НАТО. Об’єднана Європа сформувала привабливий образ, ідеї, норми і цінності якої змінюють існуючу в інших країнах культуру і систему орієнтирів через політичний діалог і стимули, технічну та фінансову допомогу, посередництво, переконання і раціональну обґрунтованість. Не викликає питань і легітимність діяльності ЄС, який більшістю країн-не членів сприймається як неупереджений і гідний довіри міжнародний актор. Інтерес до НАТО зберігається через постійну трансформацію цієї структури, її готовність адекватно реагувати на нові

виклики та загрози, а також завдяки зменшенню витрат на оборону та безпеку для членів Альянсу. Однак в діалозі “Захід–Росія” інтеграційні процеси не перетворилися на стимулюючий елемент або фактор конструктивної взаємодії, але навпаки – набули деструктивного характеру.

Для НАТО та ЄС домінантою зовнішньої політики та відносин з іншими державами є безпека та демократичний розвиток. Якщо Центральна Європа успішно інтегрувалася до системи європейських цінностей, то Україна, Молдова та інші нові незалежні держави продовжують залишатися проблемною зоною – непередбачуваними державами з глибокими системними проблемами. Тобто, вагомим дестабілізуючим чинником на східному кордоні ЄС та НАТО. Залучення вказаних країн до проектів та програм співробітництва ЄС та НАТО спрямовувалося на поширення європейського “постсучасного” безпекового простору, створення кола держав-партнерів, які б діяли на засадах демократичних норм, правил та цінностей, керувалися верховенством закону та економічними моделями управління.

Стратегічний вимір європеїзації України та її залучення до європейських проектів визначається тим, що український вибір впливатиме на геополітичну ситуацію в регіоні: наближення України до ЄС збільшить його “критичну масу”, змінить стратегічні пріоритети, впливатиме на процеси в пострадянському просторі та сприятиме стабільності та ефективному співробітництву в цьому регіоні. Дестабілізація України або посилення російського впливу на неї вважається потенційно небезпечними через посилення слабкості політичних інститутів, корупції та несприятливого соціально-економічного середовища, неналежного управління на кордонах та високий рівень міграції, енергетичну залеж-

ність від зовнішніх енергоресурсів тощо. За оцінками експертів Центру Разумкова, вибір Україною євразійської орієнтації означатиме зростання ризику появи на його кордонах країни з “керованою демократією” та цінностями, відмінними від європейських, отже – призупинення розширення на Схід зони демократії, свободи та безпеки[2], що все більше розцінюється російською стороною як такі, що суперечать інтересам Росії[3].

Москва, яка не готова відмовитися від властивих їй імперських підходів, розглядає інтеграційні проекти як інструмент конкуренції за вплив на територіях “пріоритетних інтересів”, в першу чергу, маючи на увазі західні нові незалежні держави. В умовах популярності інтеграційних процесів Росія докладає значних зусиль для втягування всіх пострадянських країн в ініційовані нею інтеграційні проекти – СНД, Митний союз, ЄЕП, ОДКБ. На протигагу ЄС Москва пропонує “інтеграцію без інкорпорації” зі швидкими дивідендами для її учасників. Втім ці проекти мають дуже обмежені результати, що пов’язано з обережним ставленням до російського “сиру”, який подається в оточенні потужного політичного, економічного та інформаційного домінування Росії. Відсутність нормативного інструменту в запропонованих проектах не дозволяє взаємовигідно вирішувати серйозні проблеми з подолання економічної нерівності, суперечливості цілей діючих членів, недовіри між членами та сильного протекціонізму, що призводить до встановлення нових економічних ліній поділу на “своїх і чужих” та закриття ринків.

При цьому очевидним для усіх учасників є бажання Москви досягти впливу на пострадянському просторі через геополітичне самопозиціонування Росії як глобального центру сили, а також з метою технологічно-

го розвитку, реалізації інвестиційних проектів та посилення цивілізаційно-культурного впливу. З цієї точки зору, колишні радянські республіки мають бути як елементами центру сили, так і захисним буфером для Росії від небажаних зазіхань з боку інших великих держав. Відносно ж України політика Москви керується логікою закріплення лінії, яка окреслює "руський світ", що не є кордонами колишнього СРСР або Російської імперії, але російським уявленням про те, "що належить по праву"[4]. Отже, Росія відповідно до такої логіки зобов'язана відігравати роль захисника у Східній Європі, що легітимізовано простими посланнями на історію, географію та культуру (або цивілізацію).

Інші дослідники відзначають, що це суперництво не слід сприймати в традиційних поняттях "сфери інтересів", а лише як модель стратегічної конкуренції, де Росія позиціонує себе як нормативний актор і альтернатива Європейському Союзу. І все ж сьогодні не залишається сумніву в тому, що імперативом зовнішньої політики Кремля на даному етапі є забезпечення собі статусу великої держави шляхом формалізованого об'єднання країн пострадянського простору навколо зовнішньополітичних, зовнішньоекономічних та безпекових інтересів Росії. Таким чином, Росія прагне створити навколо себе сферу впливу, отримати статус центру впливу з метою визнання свого статусу іншими центрами в новій структурі міжнародних відносин. Але попри зусилля Москва не спроможна презентувати привабливу політичну та економічну модель для сусідніх країн, перетворити пострадянський простір на "клуб, до якого вистроїлася черга з країн-сусідів, що бажають приєднатися до нього"[5].

Г. Кісінджер зазначив, що Україна ніколи не буде для Росії просто за-

кордонням[6]; вона є найважливішою пострадянською країною, де Росія намагається домінувати політично, економічного та ментально. Навіть російські експерти визнають, що політика Росії щодо України спирається на "світобачення російської політичної еліти та значної частини суспільства", яка полягає у непорушній належності української держави до російської геополітичної орбіти[7]. І Кремль навіть не приховує своїх намірів: в Концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 12 лютого 2013 року[8] визначаються наступні пріоритети зовнішньої політики Росії у регіональному вимірі, а Україна зазначається ключовим елементом для їхньої успішної реалізації:

- розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва з державами-учасниками СНД, подальше зміцнення СНД як основи для поглиблення регіональної взаємодії його учасників, що мають не тільки спільну історичну спадщину, але й широкий потенціал інтеграції в різних сферах;

- формування Євразійського економічного союзу, покликаного не тільки максимально задіяти взаємовигідні господарські зв'язки на просторі СНД, а й стати моделлю об'єднання, відкритого для інших держав, що визначатиме майбутнє держав Співдружності.

Це пояснює, чому в умовах інституалізації конкуренції між ЄС та Росією Україна перетворилася на "поле битви". Просування України в бік ЄС розцінюється як загроза базовим російським інтересам, у тому числі успішній трансформації Митного та Євразійського союзу на динамічні та сталі проекти, що сприятимуть визнанню Росії як глобальної держави.

В той же час Київ постійно запевняє Москву у намаганні розвивати взаємовигідні партнерські відносини, виступати посередником у діало-

гу між Європою та Росією. Але почути Москва цього не бажає. Так само, як і побачити кроки Києва, що часто йдуть всупереч національним інтересам України, але напряду свідчать про повагу до безпеки Росії та її національних інтересів. Серед таких кроків можна назвати передачу української ядерної та тактичної зброї російській стороні, погодження на розміщення на території України російського військово-морського флоту, на чому наполягала Москва та що потребувало внесення особливої статті до тексту Конституції України 1996 року[9], відмова від Плану дій щодо членства у НАТО у 2006 році та розміщення на власній території евроПРО; підтримка Росії в питаннях європейської безпеки; продовження договору щодо перебування Чорноморського флоту РФ в Криму та проголошення позаблокового статусу 2010 року тощо. Отже, усі розмови про те, що для виходу з так званої "кризи" Київ повинен наслідувати модель Фінляндії, видаються надто ідеалістичними.

По-перше, сучасна міжнародна система зовсім не є подібною до ситуації, що склалася після Другої світової війни, коли усі держави побоювалися повернення до збройного протистояння та досягли більш-менш прийняттого паритету. Сьогодні вже не має балансу сил, але йде боротьба за повернення Росії міжнародного впливу. По-друге, Фінляндія погоджувалася на часткове обмеження зовнішньополітичної діяльності, проте зберігала суверенітет у внутрішньому розвитку. Політика Москви відносно України будується на встановлення прямого контролю над зовнішньою та безпековою політикою держави, що, зрозуміло, не передбачає демократичного розвитку та імплементацію європейських стандартів. Таким чином, українська держава не тільки втрачала б право на здійснення вільної зовнішньої

політики, але й не могла б обирати модель внутрішнього розвитку, що яскраво можна продемонструвати тиском Росії на українське керівництво в питанні поглиблення відносин з ЄС протягом тривалого часу.

Намагання Москви завуалювати свою геополітичну гру гаслом захисту російських громадян під час Єврореволюції, підтримка сепаратистських настроїв та терористичних угруповань в окремих регіонах України, відверте знуцання над нашою державою та міжнародною спільнотою в питанні участі російських військових в Криму та на Сході, демонстративне невиконання зобов'язань та висування нереалістичних вимог до української влади під час міжнародних перемовин на вищому рівні – все ще стимулює Київ до пошуку адекватних шляхів гарантування національної безпеки. Ані Сполучені Штати, ані Західна Європа не готові надати Україні захисту в рамках НАТО, що вочевидь викличе нову хвилю військової агресії з боку Росії. Заяви прем'єр-міністра РФ Д. Медведєва щодо Будапештського меморандуму та незгоди з його порушенням з боку Росії[10] не залишає жодного шансу на те, що Москва поважатиме чи то "фінську модель", чи то нейтралітет України.

Чи поважає Москва нейтральність та позаблоковість Грузії та Молдови, проти яких ведуться не тільки торговельно-економічні, інформаційні, але й реальні військові дії? Грузія стало об'єктом російської агресії у 2008 році, Молдова протягом десятиліття не може врегулювати конфлікт навколо невизнаної Придністровської республіки, що підтримується з боку Москви. А зараз в Молдові розпочалася кампанія щодо формування угруповань так званих "захисників молдавської державності", які планують захищати молдавську державність та одночасно роблять заяви про розділення Республі-

ки Молдови на чотири незалежних регіони. Також використовуються гасла про федералізацію і позаблоковість (забуваючи, що таке положення вже міститься в Конституції Республіки Молдова), а з іншого боку, федералізація протиставляється концепції проголошення Молдова МАРЕ, тобто Великої Молдови.

Підсумовуючи зазначимо, що Україна тривалий час утримувалася від гарантування власної безпеки у такому форматі, що може стати загрозою для безпеки Росії та добросусідських відносин. Але Кремль послідовно реалізує стратегію дестабілізації та дефрагментації України та її оточення, переслідуючи геополітичні інтереси: побудови нової системи відносин з іншими центрами сили (випробуючи як далеко вони готові зайти у відповідь на російську тактику “спливаючої” або “гібридної” війни – швидкої та завуальованої, спрямованої на створення хаосу

та встановлення *status-quo*[11]), закріплення свого домінуючого положення на пострадянському просторі, випробування нових стратегій у досягненні зовнішньополітичних цілей. Використання такого підходу Росія вже продемонструвала стосовно Молдови та Придністров'я, Грузії та Абхазії, що не залишає Україні жодного шансу на збереження суверенітету, спираючись лише на власні сили. Зараз Росія прикладає зусилля для закріплення *status-quo* у зовнішньополітичній конфігурації України, що не відповідає національним інтересам нашої держави та безпековим інтересам Європи. Тож зараз потрібно не розглядати нереалістичні варіанти стати Україні Фінляндією або Швейцарією, але на її сумному прикладі на міжнародному рівні виробити нові механізми «жорстких» гарантій суверенітету та безпеки для України та інших країн, що межують з нео-імперіалістичною державою.

Література і примітки

1. Бордачев, Т. Возвращение внешней политики. Россия в глобальной политике, <www.globalaffairs.ru/number/Vozvraschenie-vneshnei-politiki-14955> (17 априля 2011)
2. Відносини ЄС-Україна-Росія: проблеми і перспективи: аналітична доповідь. – Національна безпека і оборона. - №4, 2012.
3. Шишкина, О. В. Политика соседства или политика соседей? Россия и «западный фланг» СНГ. – Международные процессы, 10, №3, 116–123.
4. Лукьянов, Ф. (2014) Принуждение к новому миру. Россия в глобальной политике, <<http://www.globalaffairs.ru/redcol/Prinuzhdenie-k-novomu-miru-16452>> (30 березня 2014); Makarychev, A. (2014) EU & Russia: competing realities and misperceptions. PONARS Eurasia, <<http://www.ponarseurasia.org/article/eu-russia-competing-realities-and-misperceptions>> (15 March 2014)
5. Nye, Josef S. (2011) The future of power, N.-Y., Public Affairs.
6. Kissinger, H. A (2014) How the Ukraine crisis ends / The Washington Post, <http://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html> (5 березня 2014).
7. Єфременко, Д. (2013) Україна в новій гео

- олітичній конфігурації. Зовнішні справи, 11.
8. Концепция внешней политики Российской Федерации от 12 февраля 2013 года. Министерство иностранных дел РФ, <http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F> (доступ 18 лютого 2013).
9. Стаття 17 Конституції України від 28 червня 1996 року забороняє розміщення на території України іноземних військових баз; питання розміщення та використання існуючих військових баз Чорноморського Флоту РФ на території України вирішувалося в Статті 14 Розділу XV: “дозволяється тимчасове перебування іноземних військових формувань і тільки на умовах оренди в порядку, визначеному міжнародними договорами України, ратифікованими Верховною Радою України”.
10. Медведев говорит, что Россия, подписав Будапештский меморандум, не обещала защищать Украину от своей агрессии. Цензор.нет, <http://censor.net.ua/news/286787/medvedev_govorit_chno_rossiya_podpisav_budapeshtskiy_memorandum_ne_obeschala_zaschischat_ukrainu_ot> (доступ 25 травня 2014).
11. МакКью, М. (2014) Следуя тактике Путина. Inosmi.ru, <http://inosmi.ru/world/20140311/218406581.html?utm_source=fb1#ixzz2veXyg89h> (12 березня 2014).